

bom seveda še naprej sploh posvečal najstniški literaturi in drugim medijem za odraščajočo publiko, le v tej mreži – z dodatkom možnosti, ki mi jo nudi moja producerska vloga, z eno stranjo obrnjeno v vsebine, z drugo pa v komercialo. Kreatorji izobraževalnega sistema bodo morali težišče pripovedovanja in oblikovanja razbiti na več jeder. In oblasti bodo promocijo gradile na seštevanju teh jeder v smiselno serijo atrakcij za mlade bralce-gledalce-digitalne frike.

Rosanda Sajko, režiserka radijskih iger, publicistka: KAJ JE PRAVZA-PRAV RADIJSKA IGRA?

Najprej je treba poudariti, da je radijska igra intimni medij. Zelo težko si predstavljam, da bi se jo dalo poslušati v nekem ogromnem prostoru, saj bi se vse zvočne nianse izgubile. Morda ... morda v kakšnem razredu, kjer pa seveda ne sme biti motečih »členov«, to se pravi otrok, ki jih to poslušanje prav nič ne zanima. Pri poslušanju »samo zvoka« se mora vsak otrok (in tudi odrasel) izjemno skoncentrirati. Poslušanje tako mimogrede ne more biti uspešno. Kaj pa pomeni biti uspešno? Poslušanje je uspešno takrat, kadar poslušalec lahko dojamе in »posvoji« vse zvokovne nianse slušnega gradiva: zvene posameznih fonemov, vokalov in konzontanov, zvonkost, zvočnost besed, ritem besednih konfiguracij, zaznavanje kombinacij besed z glasbo in šumi in ne nazadnje, kadar doume kompleksno zgodbo tako, da ga spodbudi ustvariti iz vseh teh zvočnih senzacij, podob, ki jih sliši, svoj lasten domišljjski svet.

Kaj je pomembno za radijsko igro za otroke? Kakšna naj bo njena oblikovna podoba?

Pravzaprav je temelj takšen, kot pri vseh dramskih zvrsteh. Najpoprej je pomembna, seveda, beseda. Vsekakor. Zato

bi rekla, da je za vsako igro za otroke, naj bo pisana za oder, za lutke ali za druge vizualno predstavljalne umetnosti (film, televizija) najpomembnejši dialog. Brez duhovitega in domiselnega dialoga ne bo dobre igre, še zlasti ne radijske. Za radijskega avtorja pa je prav gotovo najtrši oreh izbira dogodkov, situacij, ki naj tvorijo zgodbo. Situacije, ki so v vizualnih medijih najbolj atraktivne, se v radiu največkrat ne morejo zadovoljivo oblikovati, ostanejo nerazumljive. Radijski ustvarjalec se mora ves čas zavedati, da je odvisen zgolj od zvoka. Svojo domišljijo mora nenehno preusmerjati iz vizualnega v slušno območje, ali če poenostavim, vsako vizualno zamisel mora »prevesti« v zvočno. Sliši se zelo enostavno, a je vse prej kot to. Za takšno pisanje je potrebna prav posebna senzibilnost.

Kakšna naj bi bila idealna oblika radijske igre za otroke?

Zelo težko jo je določiti. Najbrž jih je več in te so lahko zelo različne.

Glede na zgodovino slovenske radijske igre za otroke in glede na svoje lastne izkušnje pa bi – tako, malce posplošeno – vendarle omenila tri oblike, ki so po mojem mnenju najbolj uspešne in so se otrokom od včeraj in danes najbolj priljubile:

Na prvo mesto bi postavila igro, katere temelj je »čisti« dialog. To pomeni, da se nastopajoče (nevidne) osebe pogovarjajo. Izmenjave misli, občutij, čustev pa morajo biti duhovite, poetične, nazorne in po možnosti humorne, kar ima otrok pač najraje. Veliki poeti pa znajo v humorna vlakna vtakati tudi velike nehumorne življenjske resnice, ki jih otrok sicer takoj zavestno ne zazna, a se mu zasidrajo v psihi, kdaj pozneje, ko odraste, pa mu morda lahko pomagajo prebroditi marsikatero življenjsko težavo. Pri takšni radijski igri pa je vsekakor nadvse pomembno, da se skozi dialog zrcalijo lastnosti nastopajočih oseb, »dramskih junakov«, ki nimajo vizualne podobe in se lahko predstavijo

samo z glasom in načinom govora. Pa ne samo to. Dialog mora biti napisan tako, da otrok-poslušalec kaj kmalu ugotovi tudi razmerja med nastopajočimi osebami. In kot sem že prej rekla, je za otroke posebej pomembno, da se z dialogom splete neko jasno, razvidno zgodbo. Ja, otroci potrebujejo zaokroženo zgodbo. To vrsto radijske igre lahko imenujemo klasična dramska igra. Lahko jo uvrstimo tudi med mladinsko dramatiko. Ni nujno, da je takšna igra izvedljiva le v slušnem mediju. Vendar pa, če je izvedena kot zvočna umetnina, mora imeti vsekakor tudi slušne elemente, ki zgodbo nekako »okrasijo«, niso pa neobhodno potrebni. Naj to svojo trditve malce dopolnim. Z oznako »čisti dialog« sem hotela označiti radijske igre, ki bi tudi brez drugih konstitutivnih zvočnih elementov (t.j. glasba in šum) lahko obstajale.

Za natančnejšo naslikavo svoje trditve naj navedem nekaj primerov. Začela bom kar pri *Zvezdici Zaspinki* Franeta Milčinskega, ki je nedvomno prva slovenska radijska igra za otroke (in ne samo to, štejejo jo tudi za prvo jugoslovansko radijsko igro za otroke, ta »naziv« so ji priznali tudi vsi forumi takratnega zveznega kulturnega prostora; datum prve izvedbe na Radiu Ljubljana: silvestersko popoldne 1949). Naj omenim še nekatere druge uspešnice »dialoških« radijskih iger za otroke iz prvih povojnih let: *Modra vrtnica za princesko* Kristine Brenkove, *Čarobni pisalni strojček* Smiljana Rozmana, *Odločilni dan v mačji zgodovini* Matjaža Kmecla itn. Omeniti pa moram (in prištevam jih k »dialoškim« radijskim igram za otroke) tudi zelo uspešne priredbe svetovno znanih pripovedi, kot sta radijskoigrski nadaljevanki *Medved Pu* in *Pika Nogavička*. Da, ti teksti, te priredbe lahko kljub glasbeni ali šumski dopolnitvi vendarle štejemo k »dialoški« radijski igri.

Druga oblika radijske igre, je oblika, ki ustvarja specifično zvočne, zvokovne

strukture. Tega je zelo, zelo malo. Le redki pisatelji so, ki se posvetijo intenzivno zvočnemu razmišljanju, upodabljanju. Tu naj opozorim le na opus Franeta Puntarja (napisal je več kot 30 specifičnih iger za zvočno upodobitev, priznanja je požel tako doma kot tudi v nekdanjem jugoslovanskem prostoru in je eden najbolj izvajanih slovenskih avtorjev v Evropi) in na sijajno, veličastno (ne vem kakšen superlativ naj bi še uporabila!) igro *Petelin se sestavi* Daneta Zajca, ki je bila pisana sicer za lutkovni oder, a je z nekaterimi preoblikovanji in dopisanimi zvočnimi prizorčki (dopisal jih je avtor sam) neverjetno avtohtono zazvenela tudi v etru. Seveda, poudariti moram, da tudi v igrah te oblikovne smeri obstaja dialog, v igri *Petelin se sestavi* je ta celo izjemno duhovit in očarljiv, a njegova temeljna inovativna kvaliteta za radijsko igro je vendarle v prizorčkih, ki jih je avtor že v svoji prvi verziji (lutkovni igri) oblikoval v območju zvočno-šumskega fonetičnega/fonemskega in besednega gradiva in ga je nato za radijskoigrsko upodobitev dopolnil z inventivnimi dodatki, izvirajočimi iz zvoka.

No, vsekakor pa je treba omeniti, ne, pravzaprav apostrofirati še eno obliko, ki so jo radijski dramaturgi kmalu po drugi svetovni vojni povzeli iz gledališkega sveta. Otroci ljubijo spevnost, ljubijo pesmi, sami radi pojejo. In tako se je žanr, ki ga pogojno lahko imenujemo radijskoigrski mjuzikl ali spevoigra ali opereta ali celo opera za otroke, izoblikoval že zelo zgodaj. Že 1954 je Vera Albrehtova iz svojih pesmi iz pesniške zbirke *Punčka se je vrnila* sestavila povezano zgodbo, nekakšen libreto, ki ga je uglasbil mojster Bojan Adamič, in to zelo uspešno. To naj bi bila prva slovenska »radijska opera za otroke«. Ta žanr je vsekakor ugajal (ugaja) vsem generacijam poslušalstva, mladim in starejšim. Tukaj seveda ne morem naštevati vseh radijskih iger za otroke, ki bi jih lahko uvrstili v to zvrst,

vendar, naj mi bo dovoljeno, da omenim vsaj eno mojih zadnjih takšnih muzikalnih montaž, ki mi je zelo pri srcu in za katero mislim, da predstavlja neko idejno in asociativno celoto, kljub temu da je sestavljena iz posamičnih pesmi, to je radijska igra za otroke (in odrasle) pesnika Ervina Fritza *Vrane* (iz leta 1994).

Veliko se govori o stereotipnih izdelkih literature za otroke. Je tudi z radijsko igro tako? Katerih oblikovnih in vsebinskih pristopov k otroku se mora pisatelj izogibati? Kakšne so »grde« razvade nekaterih avtorjev, piscev radijskoigrskih tekstov za otroke?

Moj odgovor je naslednji:

1. Tako imenovana tradicionalna literatura s konvencionalnimi rešitvami in klišeji (tega je vse preveč!)
2. Knjižno, literarno pisanje, v katerem pisatelj vsiljuje svoj »ego« tako, da nastajajo konstrukcije z megleno vsebino in nejasnimi izpovedmi, ki so včasih »zabeljene« celo »filozofsko«.
3. Avantgardna literatura, brbljanje, igračkanje, nesmiselno preobračanje besed, igrarija zaradi igrarije.

Priznam, te točke sem povzela iz razmišljanja svojega spoštovanega beograjskega kolega Z. Popovića, ki jih je zapisal že leta 1979.

Ali je danes kaj drugače?

Te »krute« besede bi glede na svoje izkušnje vendarle malce omilila. S prvo točko se sicer načelno strinjam, vendar se je marsikdaj pokazalo, da se je neka ideja, ki se je začela konvencionalno, končala povsem nekonvencionalno, celo inovativno.

V zvezi z drugo točko ni nobenega dvoma (sama si sploh ne morem predstavljati slovenskega pisatelja, da bi počel kaj takega!). Pisatelj, ki piše za otroka, mora biti še večji radovednež, še bolj radoživ (vsaj v trenutku, ko piše zanj) in še bolj domiseln od otroka, kateremu namenja

svoje pisanje, nikakor pa se ne sme zaplesti v filozofsko prejo.

Larpurlatistična igrarija z besedami brez smisla mislim, da tudi za odraslega konzumenta ni sprejemljiva, kaj šele za otroka. Vendar ne smemo pozabiti na pradedne človeške vzgibe, na praglasove, na »preštevance« (Amenreime, Nursery Rymes), ki očarajo zgolj s svojo zvočnostjo. To pa ni za staro šaro. Iz tega se lahko porodi tudi čudovita radijska igra.

Ali radijska igra deli poslušalstvo glede na starostno stopnjo?

Literaturo za otroke delimo večinoma po starostnih skupinah. Tako tudi dramatiko. Moram pa reči, da smo pri nas, na Radiu Ljubljana že od srede 60-ih let začeli razmišljati drugače in smo podpisali takšna dela, ki so bila zanimiva za najmlajše in za malo starejše otroke, za mladostnike in celo za odrasle. In to se je kar dostikrat obneslo. Osebnost se zavzemam že ves čas svojega strokovnega delovanja prav za takšno radijsko igro za otroke, ki bi bila zanimiva, zabavna in očarljiva tako za majhne in velike, za otroke in odrasle.

Resnično se razveselim, kadar me pokličejo kolegice, znanke in mi sporočijo, kako so z veseljem poslušale to ali ono radijsko igro za otroke v nedeljo zjutraj ob osmih. (Termin predvajanja te oddaje je gotovo že doživel petdesetletnico, pa o tem nihče ni niti črnil!) Nekajkrat se mi je tudi zgodilo, da so me povsem neznan poslušalci prosili za nasvet, kako bi prišli do kaset ali CD-jev te ali one radijske igre, pri kateri sem sodelovala in ki so jo pravkar poslušali. Odgovoriti jim nisem mogla. Mislim pa, da bi moral Radio Slovenija (oz. odgovorni) vendarle biti bolj prožni in omogočiti, da bi bil ta izjemno dragocen kulturno-ustvarjalni radijskoigrski material bolj dostopen poslušalcem, ljubiteljem našega medija.